

Inklusion af børn i de sociale fællesskaber i SFO

med særlig fokus på børn med dansk som andetsprog

**Udarbejdet af
Dorthe Møller Andersen & Dorthe Andersen
PPR & Specialpædagogik
Aarhus Kommune**

Projektet er støttet af BUPL's og SL's udviklingsfond i 2011/2012

Journalnr. 02-UFF/20454

Resumé

Udviklingsprojektet "Inklusion af børn i de sociale fællesskaber i SFO med særlig fokus på børn med dansk som andet sprog" blev gennemført i to SFO'er i Aarhus Kommune fra august – december 2011. I projektet har der været særlig fokus på de børn, som på grund af ikke tilstrækkelige danskkundskaber har fået sat deres frie skolevalg ude af kraft. Projektet er støttet af BUPL udviklingsfond og ledet af to medarbejdere ved PPR & Specialpædagogik Aarhus Kommune. Det overordnede mål med udviklingsprojektet er at have fokus på, hvordan den pædagogiske indsats i forhold til disse børn kan opkvalificeres samt skabe bevægelse i udviklings- og læringsprocesserne dels hos den enkelte pædagog og dels i SFO'en som helhed.

Projektet er primært bygget op omkring udviklingsmøder, der afholdes i alt 5 gange i hver SFO med et 4-5 ugers interval, samt et heldagsmøde, hvor personale fra begge SFO'er deltager. Udviklingsmøderne er forankret i den systemiske teori. Der er på forskellig vis arbejdet med temaer som etnicitet og udsathed, barn/voksen relationen, forældreperspektiver, børnefællesskaber og deltagelsesmuligheder.

Ud fra deltagernes beskrivelser formoder vi, at fokusbørnene i projektperioden har opnået en bedre trivsel og for nogles vedkommende også en mere positiv inklusion i de sociale fællesskaber. For deltagernes vedkommende oplever vi en bevægelse og nuancering i det blik, de har på børnene. Det opleves, at deltagerne igennem projektperioden får en øget opmærksomhed i forhold til at forstå børnenes og deres forældres motiver for at handle, som de gør. Ligeledes er der en stor vilje til at finde frem til alternative måder at løse skole/hjem samarbejdet på. Der er sket en bevægelse fra at beskrive børnene primært ud fra mangelsproget til at se på, hvordan de kan nå børnene, og bruge deres kompetencer som en ressource ind i de sociale fællesskaber.

Sammenfattende kan vi konkludere, at et systematisk og kontinuerligt forløb med en bestemt målgruppe har en betydning for denne gruppes udvikling og trivsel. Det er ikke så meget den konkrete aktivitet, men mere den måde vi møder børnene på, det blik vi har på dem og deres familier og ikke mindst det sprog, som vi taler synes at have en afgørende betydning.

Forord

Denne rapport sammenfatter erfaringer fra udviklingsprojektet *"Inklusion af børn i de sociale fællesskaber i SFO – med særlig fokus på børn med dansk som andetsprog"*.

Projektet blev ledet af Dorthe Møller Andersen og Dorthe Andersen, ansat ved PPR & Specialpædagogik Aarhus Kommune. Ligesom nærværende rapport også er udarbejdet af dem.

Tak til de deltagende SFO'er. Strandskolens SFO og Tranbjerg Skole SFO, som engageret har deltaget i udviklingsmøder og arbejdet med handleplaner fra august 2011 til december 2011. Derudover har de også brugt tid og energi på at bidrage til evalueringen. Uden deres engagement var det ikke muligt at gennemføre dette udviklingsprojekt.

Indholdsfortegnelse

Projektets mål	6
Baggrund for projektet	6
Vores forudsætninger som projektledere	8
Tidsplan	8
Projektets teoretiske grundantagelser	9
Inklusionsbegrebet	10
Metoder	11
Udviklingsmøder	11
Forældreinddragelse	13
Praksisfortællinger	13
Faglige oplæg gennem hele perioden	14
Evaluering af projektet	14
Deltagernes forventninger til projektet	15
Hvad blev der gennemført i de 2 SFO'er	16
Etnicitet og udsathed samt børneperspektiv	16
Barn/voksen relationen – inkluderende praksis	20
Forældreperspektiver	21
Børnefællesskaber	22
Erfaringsudvekslingsdag	23
Eksempler på handleplaner	26
Evaluering af projektet	28
Evaluering af metode og udviklingsprojektet som helhed	29
Evaluering af den forandring som børnene har oplevet	30
Konklusion	33
Perspektivering	34

Projektets mål

Det overordnede mål med udviklingsprojektet er at have fokus på, hvordan den pædagogiske indsats i forhold til henviste børn kan opkvalificeres samt skabe bevægelse i udviklings- og læringsprocesserne dels hos den enkelte pædagog og dels i SFO´en som helhed.

Baggrund for projektet

Siden 2006 er alle børn i Aarhus kommune med dansk som andetsprog blevet sprogscreenet inden skolestart. I denne forbindelse er det frie skolevalg for en gruppe børn sat ud af kraft (Folkeskoleloven lov 597). Børnene er placeret på omegnsskoler, hvor andelen af børn med dansk som andetsprog er lav. Ifølge en Byrådsvedtagelse ang. de århusianske folkeskoler, må andelen af børn med dansk som andetsprog med et særligt støttebehov ikke overstige 20%. Børn, hvor det frie skolevalg er trådt ud af kraft benævnes i Aarhus kommune som *henviste børn*.

Pædagogerne i SFO`er (i alt 20), som modtager henviste børn oplever til tider store pædagogiske udfordringer i forhold til at inkludere de henviste børn i den eksisterende praksis, hvilket betyder, at der skal tænkes nyt i forhold til tilrettelæggelse af den pædagogiske hverdag i SFO, således at det sikres, at *alle børn* trives og udvikler sig. De henviste børn kommer med skolebus og har 30-60 minutters transporttid dagligt.

Generelt for modtager SFO er, at personalet erfarer, at der ud over de sproglige problemstillinger foreligger udfordringer i forhold til kulturforståelse, familiernes socioøkonomiske forhold, social udsathed, PTSD, religionens betydning, forældresamarbejde og den lange transporttid.

I perioden 2007-2009 modtager specialpædagogisk vejlederteam i Aarhus kommune flere anmodninger om pædagogisk vejledning rettet mod gruppen af

henviste børn, idet personalet i SFO savner indsigt og viden til at håndtere de nye problemstillinger og udfordringer. For mange SFO pædagoger er det kendetegnende, at gruppen af henviste børn markant adskiller sig fra distriktsbørnene, som man hidtil har tilrettelagt den pædagogiske hverdag i forhold til.

Der bevilges midler fra BUPL` s udviklingsfond, og to SFO` er - Strandskolens SFO og Tranbjerg skoles SFO som igennem flere år har modtaget henviste børn inviteres som deltagere i projektet.

SFO` erne blev udvalgt på baggrund af følgende:

1. At begge SFO` er havde udvist en interesse og nysgerrighed i forhold til at udvikle en ny pædagogisk praksis i arbejdet med de henviste børn
2. At de to SFO` er ligger i områder med en forskelligartet lokalsamfundsprofil, men at det, der kendetegner begge SFO` er, er, at andelen af børn med dansk som andet sprog indtil 2006 er lav eller ikke eksisterende

Strandskolen ligger placeret i Risskov i det nordlige Århus. Området er kendetegnende ved primært at bestå af ejer boliger, som ligger placeret tæt på skov og strand. Distriktsbørnene kommer overvejende fra familier, hvor den ene eller begge forældre har en lang eller mellemlang videregående uddannelse. Mange af disse familier besidder en relativ høj økonomisk, social og kulturel kapital.

Tranbjerg Skole ligger ca. 8 km syd for Århus i landlige omgivelser. Tranbjerg er en landsby, som op gennem 60`erne og 70`erne blev udviklet til at være en ny forstad til Århus. Boligsammensætningen er varieret, den består af almennyttige boliger, mindre rækkehuse og parcelhuse. Forældrene til distrikts børnenes uddannelsesbaggrund er meget varierende ligeledes er deres socioøkonomiske forhold.

Strandskolens SFO har i skoleåret 2011-2012 388 indmeldte børn fra 0-4 klasse heraf er 31 henviste børn. SFO består af tre afdelinger. I projektet deltager i alt 13 pædagoger fra alle afdelinger.

Tranbjerg Skoles SFO består ligeledes af tre afdelinger. I skoleåret 2011-2012 er der 220 børn indmeldt fra 0-4 klasse, heraf er 22 børn henviste. Der deltager 15 pædagoger fra samtlige afdelinger i projektet.

Ved projektstart er det meget forskelligt, hvor meget erfaring deltagerne har. Nogle har arbejdet med børn med dansk som andetsprog i længere tid, andre stort set ikke, to er tosprogs koordinatore og har derfor en del viden, og har tidligere deltaget i kurser.

Hver SFO bliver ved projektstart tildelt kr. 40.000 af projektmidlerne til vikardækning.

Vores forudsætninger som projektledere

- Mange års erfaring fra det pædagogiske arbejde med etniske minoritetsgrupper og socialt udsatte familier
- Erfaringer i arbejdet som pædagogiske vejledere i forhold til til sårbare børn som befinder sig i udsatte positioner i skole og SFO
- Uddannelsesbaggrund – Pædagogisk grunduddannelse, kandidat i pædagogisk psykologi, proceslederuddannelse, diplom i socialpædagogik

Tidsplan

Den praktiske del af udviklingsprojektet blev gennemført fra august – december 2011.

Projektets teoretiske grundantagelser

Vores pædagogiske teoretiske grundantagelser i udviklingsprojektet er fundet i følgende teoretikere:

- **Jørn Nielsen:**

Problemadfærd

Denne bog giver en ressource- og udviklingsorienteret forståelse af børn og unge med problemadfærd. Den anvender forskningsorienteret viden og forståelse som grundlag for en indsats, der retter sig mod barnets muligheder for at deltage aktivt i fællesskabet. I denne bog er J.N optaget af den udfordring fagpersoner har til at vende udviklingen og skabe hensigtsmæssige betingelser for alle børn og unge således at de kan indgå i aktiviteter og relationer. Grundantagelse hos J.N er, at etableringen af udviklende relationer og aktiviteter altid finder sted i fællesskabet mellem børn, forældre og fag personer.

- **Bent Madsen:**

Socialpædagogik - Integration og Inklusion i det moderne samfund

Omdrejningspunktet i denne bog er, hvilke kompetencer der kræves, hvis man skal være en del af et fællesskab? Hvad betyder det at stå udenfor, og hvordan skaber vi plads til forskellighed? Hvad er social integration og inklusion? Samfundets modernisering stiller stadig større krav til det enkelte menneskes evne til at indpasse sig. Mennesker, der ikke er i stand til at leve op til disse krav, ekskluderes, dette gælder også for børn. For Bent Madsen er det afgørende, at vi udvikler en moderne socialpædagogik, der fokuserer på afvigerne selv og ikke på deres sociale, etniske, religiøse og kulturelle vilkår.

- **Martha Sif Karrebæk:**

Tosprogede børn i det danske samfund,

Temaerne i denne bog er: a) Sprogets betydning for tosprogede børn, b) Minoriteter i Danmark, c) Racisme og ligestilling, d) Kulturbegrebet og kulturmødet e) Tosprogedes møde med den danske skole, f) Opvækstvilkår og kompetenceudvikling g) Forældresamarbejde h) Pædagogisk praksis.

Deltagerne i projektet er ikke blevet præsenteret for ovenstående litteratur, da det udelukkende er anvendt som baggrundsmateriale. Til de enkelte udviklingsmøder er der blevet udleveret 1-2 artikler¹ omhandlende mødets tema.

Inklusionsbegrebet

Ifølge Bent Madsen² er begrebet inklusion i løbet af de sidste 10 år blevet et nøglebegreb i den danske social- og uddannelsespolitik. Men for at omsætte disse politiske intentioner om øget inklusion til pædagogisk tænkning og praksis, er vi nødt til at arbejde ud fra en fælles forståelse af inklusionsbegrebet. I projektet har vi taget afsæt i følgende definition af inklusionsbegrebet *"En proces, der skal bidrage til at minimere og eliminere de mest virksomme eksklusionsfaktorer i børn og unges liv. Inklusion er ganske enkelt at undgå eksklusion"*. (Pedersen, 2009:13). Undervejs i forløbet har fokus været rettet imod, hvilke betingelser, der skal være til stede for at fremme en inkluderende pædagogik, hvor man har blik for den sociale kontekst, individets forudsætninger og de differentiere fællesskaber. Eksempler på drøftelser i forløbet er:

- Hvad forstår vi ved inklusion?
- Hvad vil det sige at være inkluderet?
- Hvad er det vi ønsker at inkludere børnene i?(se på hvad der er omkring barnet)
- Skal alle børn inkluderes?
- Have opmærksomhed både på den enkelte og på fællesskabet, når der tales inklusion

¹ se litteraturliste

² (Pedersen, 2009)

- Værktøjer til at skabe inkluderende miljøer, som kan rumme forskellighed
- Betydning af at mødes i det fælles tredje

Metoder

Udviklingsmøder

Projektet er primært bygget op omkring udviklingsmøder, der afholdes i alt 5 gange i hver SFO med et interval på 4-5 uger, samt et heldagsmøde af 8 timers varighed, hvor personale fra begge SFO` er deltager

Udviklingsmøderne er forankret i den systemiske teori. Af praktiskrelaterede metoder på møderne anvendes Appreciative Inquiry, hvor der tages udgangspunkt det heliotropiske princip samt en ressource- og værditænkning. Via denne tilgang skabes en øget fokusering på barnets ressourcer og succeser. Denne tilgang er valgt ud fra formodningen om, at en procesorienteret tilgang vil skabe ejerskab til de pædagogiske tiltag, som det besluttes at sætte i værk af den enkelte SFO. På møderne er der fokus på at skabe bevægelse i udviklings- og læringsprocesserne dels hos den enkelte pædagog og dels hos SFO som helhed. Denne tilgang er medvirkende til at fokus rettes mod konteksten og helheden frem for det enkelte barns vanskeligheder. Denne form rettes primært mod de relationelle aspekter, med det udgangspunkt, at forandring hos et barn i reglen starter med forandring hos de voksne omkring barnet. Selve forløbet er bygget op omkring 4-D modellen (discovery, dream, design, destiny). (Dall & Hansen, 2001) Denne model anerkender den praksis, der fungerer i dag, samt har fokus på at komme et skridt videre ved at turde bevæge sig ind i et nyt område, som man ikke er helt tryk ved.

Projektet indeholder kommunikationsøvelser, idet en af vores teser er, at forandring af, hvordan man ser og oplever det enkelte barn begynder i en forandring af sprogbrug – *ord skaber virkelighed*. Igennem projektet er der taget udgangspunkt i Maturanas forudsætninger for udvikling og læring:

- Tilpas forstyrrelse
- Tid til refleksion
- Anerkendelse og respekt (Hornstrup m.fl., 2009)

Deltagerne har været det bærende element gennem hele projektet. De har skullet reflektere, eksperimentere, planlægge og evaluere forløb samtidig med, at de har deltaget i den almindelige pædagogiske hverdag.

Udviklingsmøder:

- Udviklingsmøderne afholdes en formiddag af 2 ½ times varighed.
- Hver afdeling udvælger på første udviklingsmøde 2-3 henviste børn, som de vil have særlig fokus på gennem projektet.
- Mellem møderne arbejdes med udvalgte fokuspunkter og aktiviteter

Eksempler på aktiviteter

- Fotocollage med udvalgte fokusbørn og etnisk danske distriktsbørn.
- Udarbejdelse af handleplaner for fokusbørn
- Arbejde med praksisfortællinger

De 5 udviklingsmøder samt erfaringsudvekslingsdagen har hvert sit overordnede tema:

1. udviklingsmøde: Etnicitet og udsathed. Børneperspektiv
 2. udviklingsmøde: Barn/voksen relationen. Inkluderende praksis
 3. udviklingsmøde: Forældreperspektiver
- Erfaringsudvekslingsdag: Inklusion i sociale fællesskaber i SFO
4. udviklingsmøde: Børns fællesskaber. Deltagelsesmuligheder
 5. udviklingsmøde: Fremtiden.

Grundmodellen for udviklingsmøderne er:

- Tjek ind³

³ Se bilag 1 for beskrivelse af tjek ind og tjek ud

- Opsamling fra sidst (tema og tiltag)
- Fokus på dagens tema (oplæg og/eller procesøvelse)
- Udvælgelse af indsatsområde – udarbejdelse af handleplan
- Tjek ud

På heldagsmødet arbejder afdelingerne i de enkelte SFO'er med drømme og visioner i forhold til inklusion af alle børn i SFO. Alle afdelinger afslutter dagen med at fremlægge et enkelt praktisk pædagogisk tiltag/initiativ i forhold til at styrke inklusionen af de henviste børn, som de vil arbejde videre med.

Forældreinddragelse

Personalet i de to SFO'er informerede forældrene om projektet, samt orienterede løbende fokusbørnenes forældre om tiltagene i forhold til deres barn.

Praksisfortællinger

Derudover valgte vi at bruge praksisfortællinger som pædagogisk metode (se bilag 2⁴), for at åbne op for muligheden for refleksion over egne og andres handlinger. Forcen ved at bruge fortællinger i det pædagogiske arbejde, er netop, at man får mulighed for at blive klogere på egne holdninger og handlinger (Eriksen & Halkier, 2011) - handlinger, som den enkelte måske oplever som selvfølgelige og ikke tillægger så stor betydning, kan blive genstand for refleksion. Vi startede med en ambition om, at der til hvert udviklingsmøde skulle skrives min. 1 praksisfortælling pr. afd. Dette viste sig dog hurtigt, at være svært for deltagerne at udføre i praksis, og i løbet af projektet var det meget svingende, hvor mange praksisfortællinger der blev skrevet. Dette kan skyldes flere forhold. Et forhold, som deltagerne selv gav udtryk for, var, at det var svært at finde tid til i hverdagen. Et andet forhold kan være, at vi ikke fik introduceret praksisfortællinger tilstrækkeligt fra starten, og ikke fik afsat den tid, der var nødvendig for at komme i gang med at anvende praksisfortællinger

⁴ <http://praksisfortaellinger.academica.dk/hvad-er-praksisfortaellinger/opbygning-og-virkemidler.html>

som et redskab. Som en konsekvens af dette kunne deltagerne muligvis ikke se relevansen i at anvende det som et redskab og fik efter vores vurdering aldrig helt ejerskab til redskabet. Til sidste udviklingsmøde blev deltagerne bedt om at skrive en vendepunktsfortælling. En vendepunktsfortælling er farvet af nye opdagelser i mødet med barnet. (Birkeland, 2004:116)

Udover at praksisfortællingerne skulle fungere som inspiration og videndeling mellem personalet, valgte vi også at analysere nogle af praksisfortællingerne ud fra en analysemodel udviklet af Carsten Pedersen. SIP analysemodellen består af fire spørgsmål:

1. Hvad skaber udsatte positioner (i fortællingen)?
2. Hvad giver adgang til deltagelse (i fortællingen)?
3. Hvilke dilemmaer står personalet i (i fortællingen)?
4. Hvilke handlingsalternativer er der?

(Pedersen, 2009)

Faglige oplæg gennem hele perioden

Projektlederens faglige oplæg:

- Om kommunikation
- Om praksisfortællinger
- Om social udsathed

Eksterne oplægsholdere:

- Camilla Lykke Nielsen, Tine Bräuner Lauridsen og Stefan Herman Grupe fra Familieværkstedet Inter - Om vigtigheden af forældreinvolvering
- Psykolog Eva Malte - Om børn der lever i familier med PTSD
- Lektor ved Institut for Psykologi Københavns Universitet Pernille Hviid - Om børnefællesskaber

Evaluering af projektet

I projektet har vi taget udgangspunkt i en anerkendende og fremadrettet tilgang til evaluering. Vi anser evaluering for en refleksiv proces, hvor der skal

skabes bindeled mellem fortid, nutid og fremtid. Det primære formål i en procesmæssig sammenhæng er at skabe refleksion hos deltagerne, så de opnår yderligere læring og indsigt. (Høier m.fl., 2011) På baggrund af dette har vi valgt at evaluere ud fra tre forskellige vinkler; Fremadrettet evaluering i grupper, individuel evaluering af egen læreproces samt skriftlig evaluering om projektet som helhed.

Deltagernes ønsker og forventninger til projektet

Første udviklingsmøde starter med et "Tjek ind". Deltagere svarede på følgende: Hvilke forventninger har du til projektet?

Strandskolen den 16.8.11: forventninger til projektet:

- *At blive brugt som tosprogs koordinator og ikke kun opsøges når der er problemer i forhold til bustransport*
- *At komme til at reflektere over min praksis. Et forløb, hvor der er fokus på praksis*
- *At få ny viden, fælles viden og fælles udgangspunkt for arbejdet med de henviste børn.*
- *Skabe fællesskab blandt personalet*
- *At blive klogere, at kunne bruge egne erfaringer til at skabe ny praksis*
- *At blive klogere på tosprogethed og tænke mere nuanceret*
- *At optimere arbejdet med tosprogede*
- *At projektet også bliver bredt ud til alle SFOs børn og ikke kun de tosprogede*
- *At få et større kendskab til og forståelse for tosprogede*
- *Finde ud af hvad der virker, få nye ideer og handlemuligheder*
- *At blive dygtigere til at videndele med min kolleger*

Tranbjerg Skole den 17.8.11: forventninger til projektet:

- *At få en baggrundsviden, give barnet gode oplevelser*
- *At få redskaber til at få integreret de tosprogede børn, ideer til hvordan man kan bryde deres vaner*
- *At håndtere de henviste børn mere hensigtsmæssigt*

- *At personalet bliver klogere i fællesskab*
- *At få større viden om de henviste børn*
- *At få rum til nytænkning i forhold til de tosprogede – udvikle pædagogikken*
- *At jeg udfordres på min faglighed*
- *At få redskaber til at lette hverdagen for en gruppe børn som har det svært i SFO*
- *At få tid og rum til refleksion, få øget viden*
- *At få afprøvet teorier og ideer fra seminariet*
- *At få tid og mulighed for videndeling med kolleger*

Hvad blev der gennemført i de to SFO'er?

Etnicitet og udsathed samt børneperspektiv.

Fokusbarn/børn: De børn som personalet har valgt at give særlig opmærksomhed gennem projektet. Kendetegnende for disse børn er, at de alle udfordrer personalet og fællesskabet. Nogle er voldsomme og udadreagerende, andre er indesluttede, ensomme og triste.

Fokusbørnenes nogle gange uhensigtsmæssige adfærd har været et væsentligt tema på udviklingsmøderne, idet en problemfyldt og ofte uacceptabel adfærd fylder meget i pædagogernes hverdag. Flere deltagere bliver gennem forløbet opmærksomme på at deres tilgang til børnene kan medvirke til en øget eksklusion.

Hver afdeling skulle vælge 2-3 børn, som de ønskede at have fokus på i projektet. Kriteriet for udvælgelsen af børnene var meget åbent. De skulle findes indenfor målgruppen af dette projekt, dvs. henviste børn, men derudover stod det deltagerne frit for, om det skulle være et barn, som de oplevede som særlig udfordrende, havde det svært i fællesskabet eller noget helt tredje. På Strandskolen blev der udvalgt 8 fokusbørn, og på Tranbjerg Skole 11 fokusbørn. Børnene tilhørte aldersgruppen fra 0. Klasse til 4. Klasse. Der blev valgt 10 piger og 9 drenge.

Forventninger til børnene

Gennem hele projektet har vi forsøgt at rette deltagernes blik mod, hvad det er for nogle forventninger, vi møder børnene med, og om vi selv indirekte er med til, at bekræfte hinandens opfattelse af, at børnene har udviklet nogle negative handlemønstre. I *SFO- og fritidspædagogik – før, nu og i fremtiden* peger Thomas Gregersen på, at der i SFO'en generelt er en forventning om, at barnet har en vis kontrol over egne følelser og er i stand til at tilpasse disse til de sammenhænge, det indgår i. Lærere og pædagoger forventer samtidig, at barnet har tilstrækkelig impuls kontrol og selvdisciplin til at modtage kollektive beskeder samt leve op til bestemte krav. (Ankerstjerne m.fl, 2010) Så hvis børnene ikke lever op til den dominerende forståelse af børn og børns handlinger, kan det altså være en medvirkende årsag til, at vi ser dem som mere anderledes, end de egentlig er. Der kan også være en fare for, at vi ser det enkelte barn som en repræsentant for en bestemt børnetype "*Det tosprogede barn*". Dermed kan forventningerne være med til at skygge for, at vi får øje på alle de kompetencer, som barnet også er i besiddelse af. De viser det måske blot på en anden måde, end vi er vant til. Så det er ikke deres etnicitet, der gør dem anderledes, men mere fordi de ikke handler på en måde, som man forventer af et SFO-barn. I den forbindelse har vi flere gange i løbet af projektet drøftet betegnelsen "*Busbørn*", som børnene ofte kaldes i daglig tale. Hvilke forventninger og associationer får vi, når vi hører ordet busbørn, og hvorfor er det egentlig, at vi har behov for at give dem en samlet betegnelse? En egentlig konklusion kom vi ikke frem til gennem projektperioden, men vi tænker, at drøftelserne alene, har sat nogle refleksioner i gang hos den enkelte, så man fremover i langt højere grad, blot omtaler dem, som børn ligesom alle de andre børn i SFO. Forhåbentlig er deltagerne også blevet mere bevidste om, hvor vigtigt det er, at vi arbejder systematisk med at bryde de forventningsmønstre vi har, da de kan være med til at spærre for, at vi ser børnenes egentlige intentioner. En deltager beskriver: "*Jeg kan være tilbøjelig til at overvurdere børnenes egne evner og kompetencer og sprogforståelse. Projektet har vist*

mig, at børnene sjældent kan leve op til mine og kollegaer forventninger. Vi skal stræbe efter små skridt i hverdagen, som børnene kan honorere”.

Om at fokusere på det positive

Når man udvælger fokusbørn vil ens opmærksomhed oftest helt naturligt centrere sig om det negative og problemfyldte - altså mangeltænkningen. For at vende deltagernes blik til det mere positive ud fra det heliotropiske princip om *”Det, vi fokuserer på, vokser”*. (Martin Seligman), var en øvelse derfor *”Det anerkendende interview.”* (Dall & Hansen, 2001) Se bilag 3. Indenfor Appreciative Inquiry taler man om, at sprog skaber virkelighed, og at vi ved at tale om muligheder og kompetencer også er med til at skabe dem. *”Det er som regel aldrig problemet, der er problemet, men det er måden, man tænker om problemet, der er problemet”*. Michael White. (Dall & Hansen, 2001:68). Uanset hvilke børn vi har fokus på, er det derfor vigtigt, at vi anvender ressourcetænkning og resourcesproget frem for mangelsproget/tænkningen. På den måde sættes ønsket om forandring i forgrunden, og vi har fokus på muligheder frem for begrænsninger. Det er dialogen om muligheder, ressourcer og kompetencer, der er med til at skabe energi til forandring i den pædagogiske praksis.

Billedøvelse

Konceptet i udviklingsmøderne er som tidligere beskrevet, at deltagerne selv fra gang til gang skal udarbejde handleplaner, som de vil igangsætte inden næste udviklingsmøde. Til det 1. Udviklingsmøde havde vi dog på forhånd fastlagt, at det første tiltag skulle være en bunden opgave, da vi ønskede, at deltagerne skulle opleve opstarten så konkret som muligt. Vi udarbejdede en øvelse kaldet *”Billedøvelse”*. (se bilag 4). Formålet med øvelsen var at synliggøre børneperspektivet mere visuelt, og gik kort fortalt ud på, at nogle af fokusbørnene samt nogle etnisk danske børn, skulle tage billeder af deres hverdag i SFO´en. Børnene fik besked på, at de skal tage billeder af:

- de børn, de godt kan lide at lege med eller gerne vil lege med
- det de leger i SFO´en

- de steder, de godt kan lide at opholde sig i SFO ´en.

Gennem billederne var formodningen, at personalet kunne få et mere nuanceret billede af børnene, f.eks. på hvilken måde de oplevede at være en del af et fællesskab, og hvilke kategorier de efterfølgende brugte i forhold til at beskrive billederne. Tanken var, at øvelsen skulle gentages ved projektets afslutning, for at se om, man kunne se en forskel i måden børnene tog billeder på. Dette blev imidlertid fravalgt, idet vores vurdering var, at det var for kort tid til, at man vil være i stand til at se en egentlig forandring. Personalet blev i stedet opfordret til at gentage øvelsen inden skoleårets afslutning.

Vurdering af billedøvelsen

Deltagerne gik til øvelsen med stort engagement, og fik lavet nogle fantastiske plancher. Tilbagemeldingen på øvelsen var, at det var en god måde at få en viden om barneperspektivet udover den almindelige dialog. Flere af deltagerne kom tilbage med en AHA-oplevelse, og fortalte at de havde oplevet helt nye sider af deres fokusbørn. Enkelte plancher gav også anledning til forundring. F.eks. havde en dreng primært valgt at tage billeder af ting, som mooncar osv., og der var stort set ingen billeder af andre børn. Dette skærpede pædagogernes opmærksomhed på, om der var tale om en dreng, som fandt det svært i fællesskabet, og om han havde brug for noget særligt for at blive en del af fællesskabet.

Senere i forløbet valgte flere at bruge billedøvelsen som en del af deres handlingsplan overfor andre børn. Der blev sagt følgende efter øvelsen:

- *godt valg jeg tog, da jeg pegede på et bestemt barn*
- *lært ham bedre at kende ved at han har fået kamera kommet tættere på ham*
- *god måde at lære fokusbarnet at kende på*
- *et barn der klarer sig - godt at gå ind i hans hoved*
- *rigtige valg, den pige jeg har valgt har brug for noget hjælp*
- *et helt almindeligt barn frem for den mørke hudfarve*
- *spændende at få et andet fokus - lært at holde min mund*
- *spændende at få øjnene op for nogle ting*
- *fået snakket med x*
- *opdaget nye sider af fokusbørnene, udvidet min horisont*

Eksempler på fotocollager lavet af børnene i SFO

Barn/voksen relationen – inkluderende praksis

Når vi taler inklusion, kan vi ikke komme udenom at se på barn-voksen relationen, idet en god social relation mellem barn/voksne har stor betydning for at skabe et inkluderende og positivt læringsmiljø. Kommunikationstone, kropssprog, humør, respekt og forståelse er alle afgørende aspekter i barn/voksen relationen. Ifølge Eva Malte⁵ handler det i forhold til børn, der lever i traumatiserede familier, primært om, at give børnene en oplevelse af at være kaptajn i egne livsbetingelser. Hun nævner især ordet kontrol som helt centralt. Oplever barnet ikke kontrol i sit hverdagsliv, vil det efterhånden udvikle mistillid til sine omgivelser. Den voksnes rolle bliver dermed at skabe et miljø, hvor barnet oplever at have kontrol med de forudsætninger og betingelser hvert enkelt barn nu engang har med. Sammenfattende kan vi sige, at det handler om:

- At møde barnet der hvor det er
- At vise barnet interesse og engagement

⁵ Eva Malte er psykolog i Aarhus Kommune.

- At være nysgerrig på barnets oplevelses- og erfaringsverden
- At tale med barnet om det der er optaget af
- At hjælpe barnet med at justere sig i forhold til til andre børn
- At støtte barnet i deltagelse i fællesskaber
- At vise interesse for barnets interesseområder og ressourcer

På udviklingsmødet blev der sat fokus på, hvordan den voksne kan være med til at skabe sproglige konstruktioner, der skaber nærvær. Inspireret af psykolog Jørn Nielsen talte vi om at se provokerende adfærd som en invitation. Deltagerne blev sat til 2 og 2, at tænke på en udfordrende adfærd, som et af fokusbørnene har, og efterfølgende drøfte hvad det kunne være en invitation til. Eksempelvis et barn, der konstant ryger i konflikter. Det kunne være en invitation til de voksne om *"Jeg finder det sociale rigtig svært, og jeg har brug for hjælp"*.

Forældreperspektiver

I forhold til de henviste børn er forældresamarbejdet en særlig udfordring, idet forældrene ikke har deres daglige gang på skolen. Børnene bliver hver dag bragt og hentet i en bus. Derudover kan der også i flere tilfælde være nogle sproglige og kulturelle barrierer som kan være med til at besværliggøre samarbejdet.

For at få inspiration til dette tema, inviterede vi tre eksterne oplægsholdere, som alle havde deltaget i projekt: *"Styrket forældreinddragelse i grundskolen"*⁶. Gennem oplægget fik vi skærpet flere opmærksomhedspunkter. De betonedede bl.a. vigtigheden af, at være opmærksom på, at forældrene kan have meget forskellige forventninger til, hvad en SFO egentlig er, og hvad der forventes af dem som forældre. Hvad bliver der f.eks. talt om til forældremøderne? Kan vi arrangere forældremøderne på en anden måde, så det bliver mere vedkommende for alle?

⁶ I forlængelse af projektet er udarbejdet en pjece *"Skole-hjem samarbejdet med udsatte nydanske forældre"*. For yderligere information kontakt: Lisa Riis Lange. Irla@aarhus.dk

Forældresamarbejdet havde allerede inden projektet stor opmærksomhed på begge skoler, og de tiltag, der blev sat i værk, var derfor ikke nødvendigvis en følge af selve projektet, men i løbet af projektperioden oplevede vi, at der blandt deltagerne blev en større forståelse for, at forældresamarbejde kan se ud på mange måder. Nogle havde en praksis med at ringe til forældrene hver uge, således der ikke kun blev ringet, når der var problemer. Andre brugte sms til at minde forældrene om aftaler. En SFO inviterede en far med somalisk baggrund med til et teammøde for at høre hans perspektiv på, hvordan man kunne arrangere en kulturdag. Samme far kommer nu i SFO'en engang imellem for at spille kort med børnene.

I forhold til hvilken betydning projektet havde haft for forældrene, blev der bl.a. beskrevet følgende:

- *Jeg kan se, at forældrene også har sat nogle ting i gang – måske foranlediget af nogle af de tiltag vi har gjort hos os. Og det virker rigtig godt, når vi – altså pædagoger og forældre arbejder med det samme.*
- *Forældrene til dreng i min klasse har set den planche som vi lavede og de var meget begejstret. Tror de kan mærke, at jeg har en stor forståelse for deres situation. (i og med at min baggrundsviden er blevet øget)*

Børnefællesskaber

Børn lærer gennem deltagelse i børnefællesskaber, af hinanden og med hinanden. Maja Røn Larsen peger på, hvordan børns forudsætninger for deltagelse er meget nært koblet sammen med de fællesskaber, de indgår i, og at forskellige betingelser for deltagelse giver børnene forskellige muligheder for at danne fællesskaber. (Larsen, 2004) Bent Madsen taler om, at inklusion og eksklusion er hinandens forudsætning. (Madsen, 2009) Undersøgelser af eksklusionsprocesser i institutionen kan dermed give direkte inspiration til at udvikle mere inkluderende strategier. Når vi skal analysere børns deltagelse eller mangel på deltagelse er vi altså nødt til at gøre det i relation til den kontekst, og de børne-

fællesskaber, de befinder sig i. Hvad er det for nogle præmisser for deltagelse, der er gældende i de forskellige fællesskaber, og hvilke deltagelsesmuligheder har de enkelte børn? I projektet var fokus især rettet mod følgende i forhold til barn/barn relationen:

- At tilrettelægge aktiviteter som giver fokusbarn deltagelsesmuligheder
- At bakke op om initiativer, som kan lede til venskab
- At synliggøre barnets ressourcer, således at det bliver attraktivt for andre børn
- At etablere små fællesskaber, som er overskuelig for fokusbarn

På baggrund af denne forståelse af børnefællesskaber, blev deltagerne bedt om, at lave et "Mindmap" over børnefællesskaber, ud fra følgende spørgsmål:

- Hvad fungerer godt i børnefællesskabet (fokusbørn)? (grøn post-it)
- Hvad kræver en særlig opmærksomhed? (gul post-it)
- Hvad udfordrer? (rød post-it)

Gennem øvelsen fik deltagerne en bevidsthed om, hvad er det for nogle fællesskaber der er i SFO 'en, og hvordan kan vi hjælpe børnene med at konstruere det anderledes for at øge de enkeltes børns deltagelsesmuligheder.

Erfaringsudvekslingsdag

Midtvejs i forløbet havde vi arrangeret en fælles personalelørdag for deltagerne fra de to SFO 'er. Formålet med denne dag var, at deltagerne skulle erfaringsudveksle med hinanden samt på et mere overordnet plan drøfte tiltag i forhold til inklusion af børn.

Formiddagen blev brugt på en øvelse: Cover story vision, som kort fortalt går ud på, at deltagerne skal forestille sig, at de er blevet interviewet til en avis vedr. det fantastiske arbejde, de har gjort med at arbejde med inklusion.

De skal derefter udarbejde en forside til en avis, ud fra følgende spørgsmål:

Hvad skal kendetegne vores SFO i juni 2013 i forhold til inklusion af børn, der er henviste?

Det kom, der nogle helt fantastiske idéer ud af, lige fra en basar i Tranbjerg til et kæmpe kulturarrangement i Risskov.

Avisforsider fra to afdelinger i SFO

Derefter var der cafédialog på tværs af de to SFO'er, hvor der blev talt ud fra følgende spørgsmål:

- Nævn 3 ting, som fungerer særlig godt ved jeres måde at tænke inklusion af henviste børn.
- Hvad gør, at I lykkes særlig godt med dette?
- Hvornår oplevede du sidst, at du/I gjorde en forskel i forhold til børnenes inklusionsmuligheder?
- Hvad ser du som det mindste tiltag, I har foretaget, som har skabt en forandring eller positiv forskel for børnenes deltagelsesmuligheder?

Som en afrunding på det praktiske arbejde skulle hver SFO inspireret af forsiderne og cafédialogen udvælge, hvilken idé de ville arbejde videre med prioriteret ud fra følgende model. (Se bilag 5).

Lavthængende Frugter: (Lille indsats & lille udkom)

Diamanten: (lille indsats & stort udkom)

STOP: (stor indsats & lille udkom)

Tungt arbejde: (Stor indsats & Stort udkom)

Afhængig af hvor mange ressourcer man ønsker at lægge i arbejde, vælges indsatsområde. I perioder, hvor man føler sig presset, er det måske de lavthængende frugter eller diamanten, der vælges, i andre perioder kan man give sig i kast med det tunge arbejde. De idéer, der blev valgt, var bl.a. lektiecafé, studieuge, kulturdag, fokus på gåturen til bussen.

Som afslutning på dagen, havde vi inviteret Pernille Hviid. Pernille Hviid skærpede vores opmærksomhed i forhold til, hvilket blik, vi har på børnene. Har vi det normativt vurderende, dvs. går vi ind og vurderer, hvordan de er lig med eller forskellige fra mig, eller har vi det mere fortolkende perspektiv, hvor vi ikke anvender vores egen forforståelse, men mere tager udgangspunkt i, at den enkelte har sine egne personlige grunde til at gøre, som det gør. Stiller vi os selv spørgsmålet: Hvordan kan det umiddelbart meningsløse være meningsfuldt for den anden? En af Pernille Hviids pointer var, at vi nærmest snubler over forskellene, det anderledes, men hvad sker der, hvis vi vender det om, og i stedet finder det de er optaget af, og som binder alle børnene sammen uanset etnicitet.

Stemningsbilleder fra lørdagen

Stemningsbilleder fra lørdagen

Eksempler på handleplaner

Som tidligere nævnt afsluttede vi hvert udviklingsmøde med, at der blev lavet handleplaner, hvilket flere af deltagerne fandt meget brugbart. En udtrykker det på denne måde. *"Brugen af handleplaner, der kan fastholde arbejdet og alle ved, hvad der arbejdes på"*. I løbet af projektperioden blev der arrangeret en række tiltag i forhold til fokusbørnene, og det vil være for omfangsrigt at nævne alle her. Nedenfor beskrives der to handleplaner:

Handleplan 1:

Fokus er på to piger, som går meget sammen, men som personalet vurderer er et dårligt makkerskab, da deres samvær ofte går ud på at drille de andre.

Konkret Mål:

Pigerne kan lege sammen på en ordentlig måde.

Pigerne begynder at lege med de andre piger fra klassen.

Konkrete handlinger/tiltag

- Mandag (12-13): To bestemte pædagoger skiftes til at tage imod dem. Vælg et sted hvor der er ro, hyggesnak, læse en bog mv.
- Snakke med pigerne om, hvordan man leger på en ordentlig måde.
- Skabe succesture, f.eks. tur til købmand.

- Få deres mødre ud og lave mad i SFO ´en.
- Lave eftermiddagsmøder med dem, ved at briefe dem ca. 30 min. før de skal med bussen. Tale om hvad der er gået godt?
- Ved at styrke den enkelte, kan vi styrke relationen.

Effekt af handleplan

I forhold til disse to piger fortæller pædagogen, at hvor personalet før projektet havde fokus på at skille dem ad, fordi de lavede mange "dumme" ting sammen, nu har fokus på at føre dem sammen og i stedet forsøger at give dem nogle positive erfaringer sammen.

Sammen med den ene af pigerne bliver der nu også lavet boardmaker hver fredag. Det er ikke så meget selve skemaet, der er det centrale her, men mere processen der fører frem til skemaet, hvor pædagogen hver fredag sidder sammen med pigen, og har dialog med hende. Pigen er blevet mere åben overfor andre børn, og hun tolerer de andre børn mere. Hendes sprogbrug er også blevet bedre, og hun bruger nu ikke længere ord som "Fuck dig".

Handleplan 2:

Dreng i 2. Kl.

- Poolturnering i november
- Bowling med 3 andre børn, han vælger
- Legeaftaler i Tranbjerg på sigt
 - Styrke de sociale relationer
 - Vise hans færdigheder
 - Anerkende hans kompetencer/styrker

Inddrage forældreperspektivet

- Informere forældrene om vores tiltag på forældremøde
- Udfyldelse af stamkort
- Få forældrene til at hente fra bowlingtur
- Uformel kontakt

- Forbedre kontakt/relation med faren, så *han* får mulighed for at bidrage med noget
 - Skoleintra, længere ude i fremtiden
 - Legerelation med X
 - Planche med hjem, når projektet er ovre

I slutningen af projektforsløbet blev følgende vendepunktsfortælling lavet:

Fredag d. 14. Oktober skulle jeg have Abdul med ud at bowle. 3 dage i forvejlen havde jeg fortalt i hvilke rammer, det skulle foregå; Han skulle have 2 dage til at tænke over, hvilke 3 børn/kammerater han godt kunne tænke sig at få med, derefter skulle vi snakke om, hvorfor det netop var de 3, han gerne ville have med. Så snakkede jeg med ham om, om han helst ville køre med Oddergrisen eller de gule busser, det blev de gule busser, for så skulle vi ikke gå så langt, for det kan jo godt være hårdt at bowle.

Da de to dage var gået, spurgte jeg ham, om han havde fundet ud af, hvem han kunne tænke sig at få med. Han ville gerne have A og A med, der begge er somaliere, og B, der er af mellemøstlig oprindelse. Jeg fortalte så Abdul, at B ikke kunne komme med, da han i 2 dage ikke havde opført sig ordentligt, det accepterede Abdul uden videre. Han sagde så, at han gerne ville have D med fra hans parallel klasse, fordi ham kunne han godt lide også.

Det var heller ingen sure miner fra Abdul, de første 4 runder, hvor han var bagud, han smilede og var glad og heppede på de andre, når det var deres tur til at skyde.

Drengene og især Abdul havde en rigtig god tur, hvor der slet ikke var nogle uheldige episoder eller konflikter af nogen slags. Abdul hjalp de andre med at holde styr på, hvornår det var deres tur, da han havde fundet ud af systemet på monitoren.

Da vi var kommet hjem og Abdul skulle med bussen, sagde han, at han da godt ville med på og være til at arrangere sådan en tur igen. ☺

En vendepunktsfortælling, der vist taler fuldstændig for sig selv om, hvilken positiv oplevelse det har været for Abdul.

Evaluering af projektet

Som tidligere nævnt evalueres projektet ud fra tre forskellige vinkler; Fremadrettet evaluering i grupper, individuel evaluering af egen læreproces samt skriftlig evaluering om projektet som helhed.

1. Fremadrettet evaluering (fælles)

- Inddelt i grupper lavede deltagerne en planche, hvor de blev bedt om:
 - Tegn et billede af den proces, I har været igennem. Brug citater, ord, visuelle billeder, metaforer mv.
 - Fremhæv det, der har betydet mest for jer
 - Hvilke nye tiltag, aktiviteter mv. har der været?
 - Hvilke relationer har I styrket?
 - Hvilke læringspointer og indsigter er I nået frem til?

2. Brev til mig selv. (individuel)

- Hver deltager blev bedt om at skrive et brev til sig selv ud fra følgende spørgsmål:
 - Hvilke af mine kompetencer har jeg trukket på?
 - Hvilke har jeg opdaget og udviklet undervejs?
 - Mit næste skridt er...

3. Skriftlig evaluering (se bilag 6)

- Afslutningsvis skulle hver deltager besvare et skriftligt evalueringsskema, hvor selve udviklingsprojektet som metode også blev evalueret.

Generelt har projektet levet op til deltagernes forventninger, og flere nævner, at de er blevet inspireret til at sætte fokus på børn med særlige behov, samt at projektet har været med til, at de har fået en større indsigt i fokusbørnene, og hvad det er for nogle rammer, de har behov for. Videndeling med den anden SFO fremhæves også, og flere håber på, at samarbejdet fortsætter efter projektets afslutning.

Evaluering af metode og udviklingsprojektet som helhed.

Ifølge evalueringsskemaerne var der generelt stor tilfredshed med måden udviklingsprojektet var sammensat på. Der blev bl.a. sagt følgende:

- *Udviklingsmøder er gode udgangspunkter for læring og fælles refleksion*
- *Månedlige møder med til at fastholde fokus, og arbejde med de planer vi lavede.*

- *Godt med et langt forløb med indlagte opgaver. Gør det lettere for mig at huske.*

Projektet kunne med fordel være rykket til senere på året, da især den ene SFO påpegede, at nye børnegrupper og ny personalesammensætning i afdelingerne havde taget meget af deres tid, og enkelte følte derfor, at de ikke kunne give projektet den opmærksomhed, som de gerne ville.

På spørgsmålet om, hvad der har været det mest betydningsfulde for dig ved hele udviklingsprojektet blev der bl.a. svaret:

- *Grundforståelse af hvad børnene egentlig forstår af ord og vendinger – eller nærmere ikke forstår*
- *Jeg er blevet klogere og mere sikker i emnet.*
- *At vide der altid er noget bagved en given adfærd*
- *Jeg har fået inspiration til, hvordan jeg kan forbedre min tilgang til børnene.*
- *Fokus på at det er vores praksis, som skal ændres - ikke ting ved børnene osv.*
- *Husk at minimere sprogbrugen, spørg nysgerrigt ind og være autentisk i dit arbejde*

Evaluerings af den forandring som børnene har oplevet.

Det blev bl.a. fremhævet, at projektet havde bevirket følgende for børnene:

- *Fokusbarnet har haft nogle gode og sjove oplevelser, mens aktiviteten forløb – barnet havde et ønske om, at denne aktivitetstype kunne fortsætte.*
- *Forældre til fokusbarnet har været glade for tiltagene. De har ikke kunne undgå at mærke en større nysgerrighed og interesse. Måske kan de mærke en større forståelse i forhold til de udfordringer, det er at være del af en fremmed kultur.*
- *Tror ikke som sådan, at de pt. kan se en forandring, men er sikker på, at på den lange bane vil se og opleve en forandring*

- *Børnene har fået mere medansvar.*
- *Det at vi faktisk nu har en dialog med vores tosprogede børn – i stedet for at diktere hvad de skal gøre, føle og mene – er altafgørende for den gode udvikling. (lidt firkantet sagt)*

Tranbjerg SFO beskrev desuden, hvordan de havde lavet en særlig indsats i forhold til gåturen op til bussen, som tidligere var en meget dårlig oplevelse for både børn og voksne med mange konflikter. Personalet havde holdt møder med børnene omkring det, og der blev lavet forskellige aftaler for at få gåturen til at fungere bedre. Blandt andet blev 2. klasserne opdelt i køn, og børnene i de ældste klasser får nu selv ansvar for at gå op til bussen. O. klasserne følges fortsat med en voksen. Gåturen foregår nu stort set uden konflikter, og hvor der før blev afsat 2 voksne til gåturen, afsættes der nu kun en voksen.

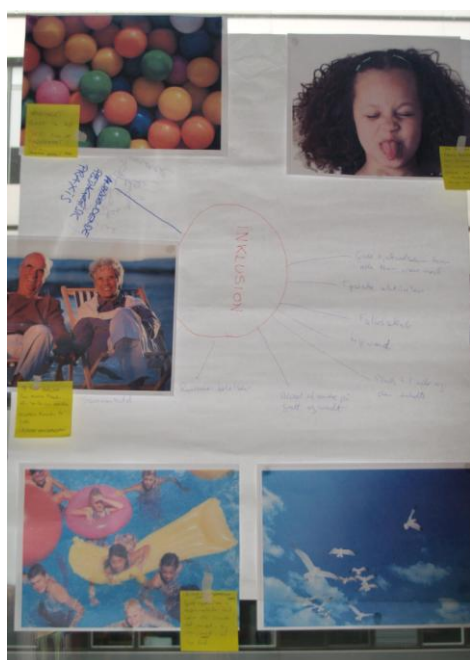
I forhold til, hvad den enkelte ville tage sig med videre i arbejdet med inklusion af fokusbørnene blev der sagt følgende:

- *Vigtigt at afsætte den nødvendige tid, når man ønsker at indføre et nyt redskab, som eksempelvis praksisfortællinger.*
- *At vide der er altid noget bagved en given adfærd.*
- *Ressourcetænkningen*

Deltagerne havde også en række bud på, hvordan de hver især ville arbejde videre med målgruppen efter projektets afslutning. Dette er blot nogle af dem:

- *Inkluderende regel lege*
- *Mere fokus hjemmebesøg og det tætte skole/hjem samarbejde*
- *Forsøge at få inddraget forældrene mere i arbejdet med barnet*
- *Fokus på ikke at ekskludere børn til arrangementer omkring jul, bedste-forældredag osv.*
- *Evalueringsmøde med børnene omkring busturen til SFO*
- *Søge mere viden om børnene/familiernes baggrund*
- *Bruge praksisfortællinger i min dagligdag*

- Øve mig i i gruppen at snakke ressourcesprog i stedet for mangelsprog
- Fastholde vores tanker/idéer om kulturfesten/kulturmødet. Den "lille" kulturfest.
- Studiedage i 2012/13 om kulturer for hele skolen
- Bringe barnet ind i konteksten, hvor der er mulighed for, at barnet kan skabe gode situationer.

Billedøvelse – at forstå inklusionsbegrebet bredere

Konklusion

Det overordnede mål med nærværende udviklingsprojekt var at have fokus på hvordan den pædagogiske indsats i forhold til målgruppen kan opkvalificeres samt skabe bevægelse i udviklings- og læringsprocesserne dels hos den enkelte pædagog og dels hos SFO som helhed.

De 2 deltagende SFO'er giver i deres evaluering generelt udtryk for stor tilfredshed med forløbet, og måden det var organiseret på. Ud fra deltagernes beskrivelser formoder vi, at fokusbørnene i projektperioden har opnået en bedre trivsel og for nogles vedkommende også en mere positiv inklusion i de sociale fællesskaber. For deltagernes vedkommende oplever vi en bevægelse i det blik, de har på børnene. Det opleves, at deltagerne forsøger at få en større indsigt i børnenes og deres forældres motiver for at gøre, som de gør. Ligesom der også er en stor vilje til at finde frem til alternative måder at løse skole/hjem samarbejdet på. Der er sket en bevægelse fra at beskrive børnene primært ud fra mangelsproget til at se på, hvordan kan vi nå disse børn, og bruge deres kompetencer som en ressource ind i de sociale fællesskaber.

Sammenfattende kan vi konkludere, at et systematisk og kontinuerligt forløb med en bestemt målgruppe har en betydning for denne gruppes udvikling og trivsel. Det er ikke så meget den konkrete aktivitet, men mere den måde vi møder børnene på, det blik vi har på dem og deres familier og ikke mindst det sprog, som vi taler synes at have en afgørende betydning. Økonomiske ressourcer har selvfølgelig også en betydning i forhold til at opnå en forandring, men er personalegruppen i stand til at finde "diamanterne" og de "lavthængende frugter", så vil man også selv med få midler være i stand til at øge børnenes trivsel i de sociale fællesskaber.

Perspektivering

Projektet⁷ afrundes med et 2 timers møde, hvor medarbejderrepræsentanter og ledelse fra begge SFO`er deltager. På dette møde bliver det besluttet at danne et mini netværk mellem de to SFO`er, som skal fungere som en platform for videndeling og erfaringsudveksling omkring det pædagogiske arbejde med de henviste børn fremadrettet. Et sådant netværk vil betyde, at de mange idéer og tanker, som er opstået gennem projektperioden bliver vedligeholdt og videreudviklet. På mødet bliver det desuden diskuteret muligheden for at danne et bredere netværk for alle SFO`er i Aarhus kommune, som modtager henviste børn. Deltagerne vurderer, at der er et behov derfor. Den viden og indsigt som man sammen har udviklet i projektperioden, formoder personalet kan være med til at øge trivslen og udviklingen blandt de henviste børn. Samtidig vil den nye viden få betydning for de henviste børn, som SFO skal modtage i fremtiden. Den viden og de erfaringer, som er blevet gjort i projektet, er der enighed om bør udbredes til andre SFO`er, således at trivslen blandt de henviste børn generelt øges, samt at man på sigt får nedbrudt skellene mellem de henviste børn og distriktsbørnene. Målet er, at alle børn i SFO i Aarhus kommune bliver set og mødt som unikke individer og ikke som tilhørende en kategori. Derfor er en af projektledernes fremtidige visioner at få etableret et netværk, som vil opkvalificere pædagogerne i SFO i forhold til det pædagogiske arbejde med henviste børn. Vi kunne forestille os, at et netværk blev etableret på et initiativ fra SFO`s ledelse og medarbejdere, og at vores rolle (de projektansvarlige) er at være tilknyttet som konsulenter i forhold til organiseringen samt som faglige sparringspartnere

⁷ Alle deltagere fik ved projektets afslutning et certifikat - Se bilag 7.

Litteraturliste i projektet (udleveret til deltagerne)

Birkeland, Louise (2004). Fortællinger der fænger og fanger I: Mørch, Susanne Idun (red.) *Pædagogiske praksisfortællinger*. Academica.

Christensen, E. (2006). Mødet med den danske skole. I: *Tosprogede børn i det danske samfund* af Karrebæk, M. S. (red.).

Gilliam, Laura (2005). "Det er os, der laver ballade": Etniske minoritetsbørns erfaringer i en københavnsk folkeskole. I: *Lokale liv, fjerne forbindelser*.

Gulløv, Eva (2010). Integration eller segregering i børnehaven. I: Mikkelsen, P. *"Pædagogisk arbejde med tosprogede børn"*.

Holmen, A. Pædagogisk praksis. I: *Tosprogede børn i det danske samfund* af Karrebæk, M. S. (red.).

Larsen, Maja Røn (2004) Børnefællesskaber i den pædagogiske praksis. I: Vera no 29 – 2004

Larsen, I. S. (2010). Læring og udvikling i overgangen mellem børnehaven og skole. I: Vera no. 52 September 2010.

Schjellerup Nielsen, H. (2008). Udsatte børn i skolelivet og på andre sociale arenaer. I: Karen-Asta Bo m.fl. (red.) *Udsatte børn. Et helhedsperspektiv*. Akademisk Forlag.

Svinth, L. (2010). Børns deltagelse i pædagogiske aktiviteter. I: Pædagogisk psykologisk tidsskrift nr. 2 – 2010.

Tireli, Üzeyir (2010). Børneopdragelse blandt etniske minoritetsforældre – opfattelser og selvopfattelser. I: Mikkelsen, P. *"Pædagogisk arbejde med tosprogede børn"*.

Litteraturliste i rapporten

Ankerstjerne, Trine (red.) m.fl. (2010). *SFO- og fritidspædagogik – før, nu og i fremtiden*. Dafolo

Birkeland, Louise (2004). Fortællinger der fænger og fanger I: Mørch, Susanne Idun (red.) *Pædagogiske praksisfortællinger*. Academica.

Dall, Mads Ole & Solveig Hansen (red.) (2001). *Slip anerkendelsen løs*. Frydenlund.

Eriksen, Karina Estrup & Lise Halkier (2011). *Børn med særlige behov i SFO*. Dafolo

Hornstrup, C., Loehr-Petersen, J, Jensen, A. V., Gjengedal, J., Madsen og Johansen, T. (2009). *Systemisk ledelse. Den reflekserive praktiker*. Dansk psykologisk forlag.

Høier, M.O., L. Hersted og L. Laustesen. (2011). *Kreativ procesledelse. Nye veje til bedre praksis*. Dansk psykologisk Forlag.

Karrebæk, Martha Sif (2006). *Tosprogede børn i det danske samfund*, Hans Reitzels forlag.

Larsen, Maja Røn (2004) *Børnefællesskaber i den pædagogiske praksis. I: Vera no 29 – 2004*

Madsen, B. (2005). *Socialpædagogik - Integration og Inklusion i det moderne samfund*. Gyldendal Akademiske

Nielsen, Jørn (2004): *Problemadfærd*. Hans Reitzels forlag.

Pedersen, Carsten (red.) (2009). *Inklusionens pædagogik. Fællesskabe og mangfoldighed i daginstitutionen*. Hans Reitzel.

Bilag 1

Tjek ind og ud

Tjek ind/ud går ud på, at alle deltagere står i rundkreds. Ved tjek ind går hver deltager på skift et skridt ind i cirklen, og tjekker ind på en sætning stillet af projektlederne. Eks. Mine forventninger til projektet er..., Siden sidst har jeg fået øje på. Formålet er her, at alle får sagt noget på en uforpligtende måde, og på den måde føler sig som en del af det fællesskab, som nu skabes.

På samme vis tjekkes der ud. Denne gang går hver deltager et skridt tilbage og tjekker ud på et spørgsmål stillet af projektlederen: eks.: *En ting jeg tager med mig hjem herfra...* På den måde får forløbet en samlet afrunding, og deltagerne får en viden om, hvordan de øvrige deltagere har oplevet processen.

Bilag 2

Praksisfortællinger - Hvordan i praksis

- Nedskriv selvoplevede fortællinger om barnet/børnene, der kan gøres til genstand for undersøgelse og refleksion. (omfang max. ca. $\frac{1}{2}$ A4 side) Kan skrives i håndskrift eller på maskine.
- En fortælling skal rumme særlige karakteristika, før der er tale om en fortælling frem for en beskrivelse eller iagttagelse. En praksisfortælling skal både handle om pædagogisk praksis OG være en fortælling, dvs. at den også er æstetisk i sit udtryk. Som andre fortællinger indeholder praksisfortællingen særlige strukturelle elementer:
 -
 - 1. Indleder/anslag
 - 2. Orientering
 - 3. Handlingssekvens
 - 4. Evaluering/afslutter/pointe
 -
- **Indlederen** introducerer fortællingens hovedemne og skal vække tilhørerens interesse. Man skal vide, at der nu skal fortælles, og hvad man skal høre noget om. Det betyder, at tilhøreren allerede her begynder at danne sig forestillinger om en mulig pointe. Der skabes en forventning, og der udstikkes en kurs. Fortællingen handler altid OM noget, den har et fokus.
-
- I **orienteringen** gives den nødvendige baggrundsviden, der gør, at man kan forstå fortællingen. Man må høre lidt om hvem, hvad, hvor og hvorfor, for at kunne danne sig et billede af situationen. Ikke for få informationer, ikke for mange, men lige tilpas.
-
- I **handlingssekvensen** foregår selve handlingen, her gengives, hvad der skete i den situation, man fortæller om.
-
- I **evalueringen og afslutningen** afrundes fortællingen, og *pointen* afsløres. Her tydeliggøres meningen med, at fortællingen er blevet fortalt.
-
- Fortællingen skal desuden vække en grad af spænding, forventning, glæde, sorg eller undren.

Bilag 3

Anerkend et barn, der udfordrer dig

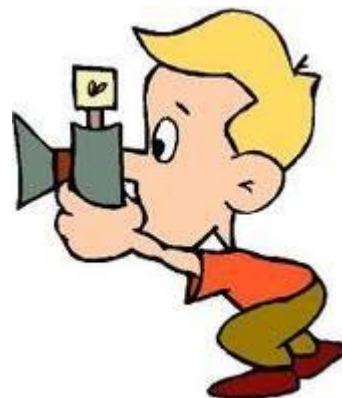
- Øvelsen går ud på at fortælle nye historier - få øje på de gode historier, gode erfaringer, højdepunkter - se ressourcerne.
- I skal på skift interviewe hinanden i 3 mands grupper. Den 3. persons opgave er at notere alle de positive udsagn, som kommer om barnet. De nedskrevne udsagn skal derefter læses højt og gives til den person, som har fortalt om barnet.
- Start med at fortælle kort om barnet.
- Derefter stiller interviewereren spørgsmål. Evt. inspireret af nedenstående:
- Interviewspørgsmål:
 - Hvad kan du lide ved barnet?
 - Hvilke kvaliteter ser dine kolleger ved barnet?
 - Hvad er han/hun god til?
 - Hvad kan kammeraterne li´ ved barnet? Hans bedste ven?
 - Hvad ville forældrene sige, at barnet er god til?
 - I hvilke situationer trives barnet? Og hvilke egenskaber/kompetencer bruger barnet i de situationer
 - Når barnet ikke er besværlig, hvad gør det så?
 - Hvad ville du savne mest, hvis X en dag gik ud af SFO´en?
 - Hvad vil du have fokus på i forhold til barnet i den kommende tid? (Max. 2 ting)

Hvert interview varer max. 6 min. Derefter giver ressourcespotter respons. 10 min. sammenlagt pr. interview

Bilag 4

Børn tager billeder

- Udvalg ansvarlige voksne – Hvem gør hvad? (billede, dialog, udskrive billeder mv.)
- Udvalg max. 6 fokusbørn og 6 etniske danske børn. (fra alle afdelinger)
- Hvert barn har kameraet tilgængeligt i én dag i uge 34.
- Den voksne starter med at tage et billede af barnet.
- Forklar børnene hvordan kameraet fungerer. (Dette kan gøres enkeltvis eller i grupper ca. ½ time)
- Børnene får besked på, at de skal tage billeder af:
 - de børn, de godt kan lide at lege med eller gerne vil lege med
 - det de leger i SFO ´en
 - de steder, de godt kan lide at opholde sig i SFO ´en.
- Den dag, der tages billeder, er det den voksnes ansvar, at minde barnet om at det skal tage billeder, anviser hvor kameraet kan afleveres osv. Vær obs. på ikke at styre, hvad der tages billede af.
- Efterfølgende er der dialog med hvert barn ud fra billederne, og barnet udvælger ca. 6 billeder. (Ca. ½ time) Vær som voksen opmærksom på ikke at styre børnenes valg
- Børnene mødes 4 og 4 og fortæller om de billeder de har valgt, og hvorfor. (ca. ½ - 1 t.)
- Der skrives en kort tekst til hvert billede, om hvorfor netop dette billede er valgt.
- Lav gerne planche med navn på barnet, billeder og tekst. Hæng gerne billederne op.
- Efter 2. udviklingsmøde tager de projektansvarlige billeder af plancher mv. til brug for dokumentation

- Øvelsen gentages igen med de samme børn ved projektets afslutning.

I dialogen med barnet stilles åbne og nysgerrige spørgsmål. Eksempler på dette kunne være:

- Hvorfor har du taget dette billede?
- Hvorfor har du taget det på denne måde (tæt på, langt væk...)?
- Undgå "hvorfor har du ikke..."

Refleksioner over øvelsen:

- Nedskriv undervejs refleksioner om øvelsen ud fra følgende spørgsmål:
- Refleksionerne gives til projektansvarlige

Bilag 5

Præsentation, kategorisering og tematisering i området

Udkom

Indsats

Alle præsenterer deres ide og vurderer den ifht. indsats og udkom.

Ideer der "ligner hinanden" placeres sammen

BØRN OG UNGE

Bilag 6

**Inklusion af børn med dansk som andetsprog i
de sociale fællesskaber i SFO**

Evaluering af udviklingsprojekt

1. Hvordan har projektet levet op til dine forventninger?
2. Hvad tænker du om rammen omkring projektet, f.eks. udviklingsmøder 1 gang pr. måned, personalelørdag mv.?
3. Hvorvidt har du ladet dig inspirere af de forskellige oplæg; Familieværksted Inter "Forældresamarbejde", Eva Malthe "Børn og traumatiserede familier", Pernille Hviid "Børne-fællesskaber og de voksnes blik"?
4. Hvad har været det mest betydningsfulde for dig ved hele udviklingsprojektet? (Nævn gerne flere ting)
5. Hvordan tror du, at børnene og forældrene har oplevet en forandring?
6. Hvad er det vigtigste, du tager med dig i dit videre arbejde med inklusion af fokusbørnene?
7. Hvad vil være dit næste skridt?
8. Hvordan kan du/I bedst fastholde, anvende og udvikle denne nye læring?
9. Hvordan har det været for dig at deltage i udviklingsprojektet?
10. Andre bemærkninger

Bilag 7

<p style="text-align: center;">Certifikat</p> <p style="text-align: center;">Dorthe Andersen & Dorthe M Andersen</p> <p style="text-align: center;">har gennemført kursusforløbet:</p> <p style="text-align: center;">Inklusion af henviste børn i SFO med dansk som andet sprog</p> <p style="text-align: center;">Periode: 16. august – 14. december 2011 i alt 25 timer</p> <p style="text-align: center;">Indhold:</p> <p>Oplæg for deltagere: Betydning af forældreinvolvering, Børn og PTSD, Børnefællesskaber, Socialt udsathed</p> <p>Udviklingsmøder: Har deltaget I 6 udviklingsmøder, hvor der gennem procesøvelser er arbejdet med udvikling af den pædagogiske praksis ifht. at skabe øget inklusion af alle børn I SFO</p> <p style="text-align: center;">Finansieret af: BUPL`s udviklingsfond</p> <p style="text-align: center;">Støttet af: PPR og Specialpædagogik Aarhus kommune</p> <table style="width: 100%;"><tr><td style="width: 50%; text-align: center;">_____ Dorthe Andersen Projektleder</td><td style="width: 50%; text-align: center;">_____ Dorthe M. Andersen Projektleder</td></tr></table>	_____ Dorthe Andersen Projektleder	_____ Dorthe M. Andersen Projektleder
_____ Dorthe Andersen Projektleder	_____ Dorthe M. Andersen Projektleder	